

УДК 336.531.1:316.3

JEL E62, G23, H53

DOI 10.32782/2786-8273/2023-3-16

Середа О.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та банківської справи,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0547-2077>

Olena Sereda

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

ANALYSIS OF FINANCIAL SUPPORT OF THE SOCIAL SPHERE IN UKRAINE

Анотація. Стаття присвячена актуальним проблемам фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні. Значну увагу приділено недержавним джерелам фінансування. З'ясовано особливості державного фінансового забезпечення соціальної сфери. Проаналізовано стан державного фінансування соціальної сфери в Україні на основі видатків зведеного бюджету. Доведено, що необхідним елементом системи фінансового забезпечення є партнерство з організаціями та приватним сектором, що дозволить розширити ресурси для реалізації соціальних програм. Запропоновано розширення джерела фінансування охорони здоров'я нетрадиційними формами. Досліджено стан фінансування через недержавні пенсійні фонди. Виокремлені пріоритетними напрямками соціальної відповідальності бізнесу. Обґрунтовано основні підходи до вдосконалення фінансового забезпечення соціальної сфери.

Ключові слова: фінансове забезпечення, соціальна сфера, державне фінансування, недержавні пенсійні фонди, соціальна відповідальність бізнесу.

Abstract. Introduction. In the conditions of negative changes in the socio-economic environment, the stability and development of society are closely related to the effectiveness of the functioning of the social sphere and its high level of adaptability to the challenges of time. **The purpose** of the article is to study the state of financial support, state and non-state sources of financing of the social sphere, substantiation of approaches to improving the financial support of the social sphere. **Methods.** The analysis of literary sources, generalization, comparison, analysis of statistical data, synthesis. **Results.** The peculiarities of the state financial provision of the social sphere have been clarified. The trends of state financing of the social sphere in 2019–2022 were analyzed, it was determined that the decrease in the share of expenditures on the social sphere in 2022 is connected with the redistribution of budgetary resources to the sphere of defense. Such a reduction in financing of social activities is not possible without worsening the quality of life and social security of citizens. It has been proven that a necessary element of the financial support system is the attraction of funds from the private sector, which will allow expanding resources for the implementation of social programs. The financing of non-state pension provision is analyzed. It was found that there is a positive trend in the growth of pension payments. It is substantiated that the medical reform in Ukraine led to significant changes in the financial provision of health care. Increasing the autonomy of medical institutions allows to expand sources of funding through the support of international organizations, local targeted programs, grants, equipment leasing, funds of individuals and public-private partnerships. It has been proven that the social responsibility of business has a positive effect on the financing of the social sphere. **Conclusion.** On the basis of the conducted research, the main approaches to improving the financial support of the social sphere are substantiated: promoting the development of self-financing, expanding sources of financing through non-traditional forms, expanding social protection tools.

Keywords: financial support, social sphere, state financing, non-state pension funds, social responsibility of business.

Постановка проблеми. В умовах негативних змін соціально-економічного середовища, стабільність та розвиток суспільства тісно пов'язані з ефективністю функціонування соціальної сфери та високим рівнем її адаптивності до викликів часу. Система соціальної сфери виступає ключовим інструментом для забезпечення соціальної безпеки та захисту прав людини, спрямованим на забезпечення гідного життя та гармонійного розвитку суспільства. Соціальна сфера охоплює два складники, такі як соціально-побутовий та соціально-культурний. Головною метою розвитку соціальної сфери в державі є підвищення якості життя населення, охоплюючи не тільки матеріальне споживання, а й задоволення духовних потреб, забезпечення стану здоров'я, освіти, тривалості життя та покращення

морально-психологічного клімату. Для досягнення цієї мети необхідно усунути такі виклики, як обмеження бюджетних ресурсів для її фінансування, недостатність фінансових ресурсів приватного сектора, недосконалі механізми гарантування якості соціальних послуг. Відповідно дослідження стану фінансового забезпечення та державних та недержавних джерел фінансування набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування соціальної сфери, фінансування соціального забезпечення та соціального захисту досліджуються багатьма науковцями, такими як Бойко А. [4], Гордієнко Л.А., Дмитренко Е.С. [1], Ломачинська І.А., Люта О. [4], Мельник В.М., Насібова О.В., Пігуль Н. [4], Підлипна Р.П., Пріхно І.М. [6],

Смочко В.Ю., Тропіна В. [10], Чуркіна І.Є. У своїх працях вони розглядають особливості реалізації соціальних заходів та процесів, динаміку витраток бюджетного призначення, вдосконалення бюджетного соціального захисту, запропоновані методики оцінки результативності соціального забезпечення населення. Незважаючи на значну кількість досліджень в цьому напрямку доцільним є проведення аналізу сучасного стану фінансового забезпечення соціальної сфери, детального вивчення проблем фінансування коштом бюджетних ресурсів, власних надходжень установ та фінансових ресурсів приватного сектора.

Мета статті полягає у дослідженні стану фінансового забезпечення, державних та недержавних джерел фінансування соціальної сфери, обґрунтуванні підходів до вдосконалення фінансового забезпечення соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансове забезпечення соціальної сфери відрізняється своєю специфікою, обумовленою особливостями формування та розподілу фінансових ресурсів у різних складових. В галузях, таких як освіта, соціальне забезпечення, охорона здоров'я, культура, переважає державне фінансування. У сферах побутового обслуговування, громадського харчування та частково фізичної культури більшість суб'єктів господарювання функціонує на основі принципів самофінансування та кредитування [4].

Особливості державного фінансового забезпечення соціальної сфери полягає у наступному [4; 6]: 1) державні видатки на фінансування здійснюються, по-перше, для реалізації прав й можливостей, що гарантується Конституцією України; по-друге, для підвищення якості і доступності соціальних послуг; 2) система фінансування складається з різних підсистем залежно від галузі (пенсійне забезпечення, освіти, охорона здоров'я, культура), що мають свої особливості фінансового забезпечення та напрями розвитку; 3) державні видатки на фінансування соціальної сфери мають різні джерела походження (державний або місцевий бюджет), бувають поточні або капітальні. За строками реалізації бувають довгострокові, короткострокові, середньострокові. Мати різне цільове, відомче та функціональне призначення; 4) фінансування установ та закладів соціальної сфери здійснюється через органи Державного казначейства; 5) соціальна допомога виплачується через спеціальні установи, а реалізація відбувається через надання трансфертів громадянам в грошовій чи натуральній формі; 6) обмежене фінансування соціальних заходів через громадські організації та благодійні фонди.

Пряме державне фінансування сфери соціального захисту здійснюється за рахунок коштів публічних фондів: державного бюджету України, місцевих бюджетів, Пенсійного фонду України [1]. В таблиці 1 відображено стан державного фінансування соціальної сфери в Україні на основі витраток зведеного бюджету.

Протягом 2019–2022 рр. спостерігалось поступове зростання обсягів державного фінансування соціальної сфери, їх частка в загальних видатках вказує на відносно стабільне фінансування цієї сфери у 2019–2021 рр. Зменшення частки до 34% у 2022 р. пов'язане з перерозподілом бюджетних ресурсів на сферу оборони. Відсоткове співвідношення витраток на соціальну сферу до ВВП на рівні 18–20% вказує на важливість цієї сфери. Найбільш державних коштів за 2019–2022 р. було спрямовано на соціальний захист та соціальне забезпечення (37,3–43,9% витраток на соціальну сферу), а також освіту (28,1–32,6%). Позитивною є динаміка фінансування охорони здоров'я, яке з 2019 по 2022 р. зросло в 1,7 раза. Найменше з бюджету фінансується житлово-комунальне господарство та духовний і фізичний розвиток. Незважаючи на позитивні динаміки, у 2022 р. бюджетне фінансування знизилось за всіма складовими, окрім охорони здоров'я та соціального захисту та соціального забезпечення. Фінансове забезпечення залишається на критично низькому рівні, що актуалізує питання самофінансування та пошук інших джерел фінансування соціальної сфери.

Сучасна парадигма управління сектором соціальних послуг потребує зміни стратегічного напрямку і переходу від фінансування установ до фінансування послуг. Такий підхід дозволяє уникнути вузькоспрямованості лише на забезпеченні фінансування конкретних установ. Перехід до фінансування послуг допомагає оптимізувати витатки бюджету, а також робить систему соціальних послуг більш ефективною та орієнтованою на потреби населення, враховуючи при цьому специфічні умови і потреби суспільства. При цьому необхідним елементом системи фінансового забезпечення є партнерство з організаціями та приватним сектором, що дозволить розширити ресурси для реалізації соціальних програм.

Медична реформа в Україні призвела до суттєвих змін у системі охорони здоров'я та у впорядкуванні надання медичних послуг. Це вплинуло на впровадження нових підходів до процесу фінансового забезпечення у сфері охорони здоров'я шляхом визначення гарантованого пакету медичних послуг та укладання декларацій із сімейними лікарями. Збільшення авто-

Таблиця 1

Державне фінансування соціальної сфери за 2019–2022 рр., млн грн

Галузь	2019	2020	2021	2022
Житлово-комунальне господарство	34487,1	32214,5	56894,5	41160,1
Охорона здоров'я	128377,8	175791,2	203610,4	215275,9
Духовний і фізичний розвиток	31550,1	31710,9	43358,4	33636,0
Освіта	255138,8	252283,1	312914,6	290758,5
Соціальний захист та соціальне забезпечення	333901,2	346719,5	367346,6	455186,2
Всього витраток на соціальну сферу	783455,0	838719,3	984124,5	1036016,6
у % до загальних витраток зведеного бюджету	57,2	52,6	53,4	34,0
у % до ВВП	19,7	20,0	18,0	20,0

Джерело: складено і розраховано на основі [2; 3]

номії медичних закладів дозволяє розширити джерела фінансування: підтримка міжнародних організацій за державними пілотними проектами, місцеві цільові програми, гранти міжнародних організацій або інших донорів, лізинг медичного обладнання, кошти фізичних осіб, виплати страхових компаній, державно-приватне партнерство для закладів охорони здоров'я. Державно-приватне партнерство для закладів охорони здоров'я визначає форму співпраці між державними органами та приватними суб'єктами з метою спільного забезпечення послуг у сфері охорони здоров'я. Це стратегічне партнерство передбачає об'єднання ресурсів і зусиль для поліпшення доступності, якості та ефективності медичних послуг. В Україні така модель дозволяє залучити приватний сектор для надання медичних послуг, забезпечуючи йому фінансування через НСЗУ, а також відшкодування капітальних витрат інвестора шляхом прямого бюджетного фінансування на місцевому рівні [11].

Державне фінансування вищої освіти може реалізується на основі впровадження механізмів фінансового стимулювання для установ, які досягають високих стандартів навчання та розвитку. Проте анонсовані зміни в інструментах «фінансування вищої освіти через розвиток принципу співфінансування оплати навчання з боку держави та фізичних (юридичних) осіб» [7]. Цей підхід сприяє ефективному використанню державних коштів, оскільки вищі навчальні заклади стають зацікавленими у підвищенні якості освіти та конкурентоспроможності своїх програм.

Впровадження системи недержавного пенсійного забезпечення зменшує фінансовий тиск на державну пенсійну систему, оскільки частина відповідальності за пенсійне забезпечення переходить на приватний сектор. Укладання договорів із недержавними пенсійними фондами дозволяє громадянам управляти своїми пенсійними накопиченнями та обирати стратегії інвестування для максимізації власного пенсійного капіталу. Основні показники пенсійного забезпечення недержавних пенсійних фондів наведено в табл. 2.

Недержавні пенсійні фонди виступають посередниками між індивідуальними особами та системою пенсійного забезпечення, допомагаючи громадянам зберігати та інвестувати кошти для майбутнього пенсійного забезпечення. Кількість недержавних пенсійних фондів за 2021–2023 рр. не змінювалась і становить 63 установи, 41 з них розташовані в м. Києві. Загальна кількість учасників станом на 30.06.2023 р. становила 886,5 тис. осіб. І це лише на 0,3% менше порівняно з 2022 р. Станом на 30.06.2023 року недержавними установами укладено 96,3 тис. од. пенсійних контрактів, що на 4,3% порівняно з 2022 р. За розглянутий період відзначається стабільна і висхідна тенденція в пенсійних

внесках. Збільшення обсягу внесків свідчить про те, що більше осіб вносять власні кошти на пенсійне забезпечення. Спостерігається позитивна динаміка зростання обсягу пенсійних виплат, зокрема у 2021 році пенсійні виплати становили 1196,2 млн грн, у 2022 році ця сума зросла на 14%, у 2023 році пенсійні виплати подальше збільшилися на 13,7%. Загалом, аналіз свідчить про позитивні тенденції у функціонуванні системи недержавного пенсійного забезпечення та забезпечення стабільних та наростаючих пенсійних виплат.

Соціальна відповідальність бізнесу стає не лише етичною необхідністю, але й стратегічною вигодою, що впливає на різні аспекти соціальної сфери, зокрема фінансування. Компанії, що працюють в Україні, все активніше приділяють увагу основним принципам соціальної відповідальності, приклади програм і проектів реалізованих у 2020–2021 роках наведено в табл. 3.

З 2022 р. напрями реалізації соціальної відповідальності змінилися і були адаптовані до нових умов. Пріоритетними напрямками соціальної відповідальності для більшості компаній стали: безпекові питання співробітників; побудова і облаштування укріплень, зокрема відкритими для населення громад; забезпечення продуктами харчування та першої необхідності людей, що перебували в складних умовах; підтримка військових та мобілізованих співробітників; відновлення зруйнованої інфраструктури в громадах; освітні проекти та психологічна підтримка ветеранів, переселенців; благодійні проекти. Індекс корпоративної соціальної відповідальності компаній та його складові наведено в табл. 4.

Проведене дослідження дозволило визначити основні підходи до вдосконалення фінансового забезпечення соціальної сфери: 1) сприяння розвитку самофінансування через впровадження механізмів, що сприяють самостійному фінансуванню соціальних програм та послуг, зокрема через партнерства з приватним сектором, міжнародними партнерами; 2) розширення джерел фінансування через нетрадиційні форми залучення коштів суб'єктів господарювання та населення; 3) розширення інструментів соціального захисту шляхом добровільного страхування, розвитку накопичувальних страхових систем, сприяння розвитку недержавних пенсійних фондів.

Висновки. Визнання пріоритетності соціальної сфери вимагає значних фінансових витрат як з боку держави, так і з інших джерел фінансування. Протягом 2019–2021 років в Україні спостерігалось зростання державного фінансування соціальної сфери, однак зменшення частки видатків до 34% від загальних зведеного бюджету у 2022 році, що пов'язане з перерозподілом бюджетних ресурсів на сферу оборони. Таке скорочення фінансування заходів соціального спря-

Таблиця 2

Динаміка основних показників пенсійного забезпечення недержавних пенсійних фондів

Показник	Станом на 30.06.2021	Станом на 30.06.2022	Станом на 30.06.2023
Кількість недержавних пенсійних фондів	63	63	63
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	888,3	889,3	886,5
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт	92,4	96,1	96,3
Пенсійні внески млн грн	2496,7	2729,8	2923,8
Пенсійні виплати, млн грн	1196,2	1370,5	1558,0

Джерело: складено за даними [5]

Таблиця 3

Реалізація програм соціальної відповідальності в 2020–2021 рр.

Назва компанії	Фінансування соціальних програм
Favbet	спільний проект з Міністерством цифрової трансформації «Цифровізація бібліотек»: перетворення бібліотек в сучасні хаби цифрової освіти
L'Oréal Ukraine	підтримка соціально незахищених жінок, досягнення гендерної рівності в науці
WOG	соціальна ініціатива «Дорога добра», (купівля медичного обладнання для Інституту Амосова та Інституту педіатрії, акушерства і гінекології)
АТБ-маркет	проекти, на підтримку дитячим лікувальним закладам, допомога продуктами харчування і товарами першої необхідності вразливим категоріям населення
Київстар	цифрова інклюзія, розвиток підприємництва, безпека в інтернеті, корпоративне волонтерство і партнерство заради сталого розвитку
МХП	напрямки проектів: створення умов для саморозвитку жителів сільської місцевості; сприяння поліпшенню здоров'я населення, підтримка медичних установ; сталий розвиток громад через міжсекторальне партнерство
ПУМБ	навчання і розвиток співробітників, розвиток бізнес-середовища та місцевих спільнот, підтримка медзакладів
ТЕДІС	проект «Творимо добро» для підтримки державних будинків для людей похилого віку в семи областях

Джерело: [9]

Таблиця 4

Результати Індексу КСВ 2023

Компанія	Кількість балів	Безперервність бізнесу і податки	Безпека співробітників	Боездатність	Об'єднаність	Громада
Нова пошта	92	17	20	20	15	20
Київстар	89	11	20	18	20	20
ЕРАМ Україна	88	13	20	17	20	20
Infopulse	87	16	20	18	13	20
Sense Bank	83	12	20	17	16	18
«Делойт» в Україні	70	4	17	17	15	17
Банк ПУМБ	68	17	12	16	5	18
Датагруп та Volia	68	11	12	15	10	20
SoftServe	67	12	20	15	8	12
Kernel	66	9	18	16	8	15
МХП	66	3	18	13	15	17

Джерело: [8]

мування не можливе без погіршення якості життя та соціальної захищеності громадян. Дослідження недержавних джерел фінансування соціальної сфери свідчить про наступне. В період з 2021 по 2023 роки система недержавного пенсійного забезпечення виявила стабільність та певне зростання, відносно стабільною кількістю учасників, збільшенням укладених пенсійних контрактів, пенсійних внесків та виплат. Медична реформа в Україні призвела до значних змін у фінансовому забезпеченні охорони здоров'я, зокрема збільшення автономії медичних закладів

дозволяє розширити джерела фінансування шляхом підтримки міжнародних організацій, місцевих цільових програм, грантів, лізингу обладнання, коштів фізичних осіб та державно-приватного партнерства. Соціальна відповідальність бізнесу позитивно впливає на фінансування соціальної сфери. Запропоновано основні підходи до вдосконалення фінансового забезпечення соціальної сфери: сприяння розвитку самофінансування, розширення джерел фінансування через нетрадиційні форми, розширення інструментів соціального захисту.

Бібліографічний список:

1. Дмитренко Е.С. Особливості фінансового, правового та організаційного забезпечення соціального забезпечення соціального громадян в умовах євроінтеграції України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. № 3 (44). С. 234–242.
2. Видатки. Openbudget. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=functional&view=table> (дата звернення: 20.12.2023).
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.12.2023).
4. Пігуль Н., Люта О., Бойко А. Фінансове забезпечення соціальної сфери в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2015. № 1. С. 30–35.
5. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.06.2023. Офіційний сайт НКЦПФР. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/npf_2_kv-2023.pdf (дата звернення: 20.12.2023).
6. Пріхно І.М. Механізми фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 23. Ч. 1. С. 105–108.
7. Про внесення змін до деяких законів України щодо фінансування здобуття вищої освіти та надання державної цільової підтримки їй здобувачам: Проект Закону України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/10/19/Porivnyalna.tablytsya.proyektu.ZU-19.10.2023-1.docx> (дата звернення: 20.12.2023).

8. Сталість українського бізнесу під час війни: що показав «Індекс КСВ 2023». URL: <https://thepage.ua/ua/rating/stalist-ukrayinskogo-biznesu-pid-chas-vijni-sho-pokazav-indeks-ksv-2023> (дата звернення: 20.12.2023).
9. Топ-25 кращих програм КСВ. 2021. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/reitingi/top-25-luchshih-programm-kso-29062021-429340> (дата звернення: 20.12.2023).
10. Тропіна В. Фінансування державних соціальних програм: новітні підходи та інструменти. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2(21) С. 17–27.
11. Джерела фінансування закладів охорони здоров'я в умовах війни. 2023. URL: <https://medconstructor.org/analytics/dzherela-finansuvannya-zakladiv-oxoroni-zdorovya-v-umovax-vijni/>

References:

1. Dmytrenko E. S. (2022) Osoblyvosti finansovoho, pravovoho ta orhanizatsiinoho zabezpechennia sotsialnoho zabezpechennia sotsialnoho hromadian v umovakh yevrointehratsii Ukrainy [Peculiarities of financial, legal and organizational social security of social citizens in the conditions of European integration of Ukraine]. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, no. 3 (44), pp. 234–242. (in Ukrainian)
2. Vydatky. Openbudget. Available at: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=functional&view=table> (accessed December 20, 2023).
3. The official web site of the State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed December 20, 2023).
4. Pihul N., Liuta O., Boiko A. (2015) Finansove zabezpechennia sotsialnoi sfery v Ukraini [Financial support of the social sphere in Ukraine]. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*, no. 1, pp. 30–35. (in Ukrainian)
5. Results of the development of the system of non-state pension provision as of 30.06.2023. The official website of the NCCPFR. Available at: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/npf_2_kv-2023.pdf (accessed December 20, 2023). (in Ukrainian)
6. Prikhno I. (2017) Mechanisms of financial provision of social sphere in Ukraine. *Scientific Herald of Kherson State University. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky*, vol. 23, part 1, pp. 105–108. (in Ukrainian)
7. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo finansuvannya zdobuttia vyshchoi osvity ta nadannia derzhavnoi tsilovoi pidtrymky yii zdobuvacham: Proiekt Zakonu Ukrainy. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/10/19/Porivnyalna.tablytsya.proyektu.ZU-19.10.2023-1.docx> (accessed December 20, 2023). (in Ukrainian)
8. Stalist ukrainskoho biznesu pid chas viiny: shcho pokazav "Indeks KSV 2023". Available at: <https://thepage.ua/ua/rating/stalist-ukrayinskogo-biznesu-pid-chas-vijni-sho-pokazav-indeks-ksv-2023> (accessed December 20, 2023).
9. Top-25 krashchykh prohram KSV. 2021. Available at: <https://www.dsnews.ua/ukr/reitingi/top-25-luchshih-programm-kso-29062021-429340> (accessed December 20, 2023).
10. Tropina V. (2021) state target programs; social sphere; state social programs; financing of state social programs; forms and methods of financing state social programs. *Scientific Bulletin of Polissia*, no. (2(21), pp. 17–27. (in Ukrainian)
11. Dzherela finansuvannya zakladiv okhorony zdorovia v umovakh viiny. 2023. Available at: <https://medconstructor.org/analytics/dzherela-finansuvannya-zakladiv-oxoroni-zdorovya-v-umovax-vijni/> (accessed December 20, 2023). (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 29.12.2023